

MAŁGORZATA DZIEKANOWSKA
BARBARA SZCZEPAŃSKA
ANETA USS-LIK

WYMIARY AKTYWNOŚCI MIESZKANEK WSI

WSTĘP

MAŁGORZATA DZIEKANOWSKA

Doktor, socjolog wsi, adiunkt w Katedrze Socjologii Zmiany Społecznej Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie. Jej zainteresowania koncentrują się wokół tematyki społeczności lokalnych, rozwoju regionalnego i lokalnego, tożsamości jednostkowych i zbiorowych, a w ostatnich latach na wiejskich organizacjach kobiecych, szczególnie działalności kół gospodyń wiejskich oraz roli kobiet w rozwoju społeczności lokalnych. Realizatorka projektu badawczego poświęconego tożsamości mieszkańców Lubelszczyzny oraz autorka publikacji *Poczucie tożsamości regionalnej mieszkańców Lubelszczyzny* (2015). Współredaktorka serii wydawniczej „Tradycja dla Współczesności. Ciągłość i Zmiana” oraz współorganizatorka cyklu konferencji pod tym samym tytułem. ORCID: 0000-0002-1624-614X.

Społeczne różnice płci są naturalną cechą społeczeństw ludzkich, jednakże w społeczeństwach nowoczesnych zróżnicowanie to nabrało szczególnego znaczenia i na różne sposoby określa zasady funkcjonowania mężczyzn i kobiet w poszczególnych wymiarach życia. Nierówności związane z płcią najczęściej dostrzegane są w obszarach pracy, władzy i polityki czy obyczajów. Henryk Domański różnicę między mężczyznami i kobietami postrzega jednak jako płaszczyznę „zróżnicowania społecznego jakościowo różną od podziałów zawodowych i barier klasowo-warstwowych określanych przez stosunki własności i kierowania przedsiębiorstwami”¹. Barbara Szacka zaś słusznie zwraca uwagę, że również w nauce ogólne sądy o procesach i zjawiskach społecznych formułowane są na podstawie badań ograniczonych do mężczyzn, co, poza uzasadnionymi przypadkami, nierzadko wynika z niechęci samych kobiet do wychodzenia poza swój mikrospołeczny świat i wypowiedzania się o rzeczywistości makrospołecznej². Sytuacja ta zaczęła się zmieniać w latach sześćdziesiątych XX wieku, gdy pojawiły się

¹ H. Domański, *Zadowolony niewolnik? Studium o nierównościach między mężczyznami i kobietami w Polsce*, Wydawnictwo IFiS PAN, Warszawa 1992, s. 18.

² B. Szacka, *Wprowadzenie do socjologii*, Oficyna Naukowa, Warszawa 2003, s. 347–348.

BARBARA SZCZEPAŃSKA

Uniwersytet Wrocławski, Wydział Nauk Społecznych. Doktor inż., adiunkt w Zakładzie Socjologii Miasta i Wsi Instytutu Socjologii. Absolwentka Uniwersytetu Wrocławskiego i Uniwersytetu Przyrodniczego we Wrocławiu, sekretarz Sekcji Socjologii Wsi i Rolnictwa PTS. Interesuje się przemianami społeczno-przestrzennymi, jakie zachodzą w funkcjonowaniu wiejskich społeczności lokalnych. Większość jej artykułów dotyczy postępu rolniczego w gospodarstwach rolnych. Podejmuje też problematykę tanatologiczną. Autorka 20 publikacji naukowych. ORCID: 0000-0003-1974-0263.

ANETA USS-LIK

Uniwersytet Wrocławski, Wydział Nauk Społecznych. Doktor nauk społecznych, adiunkt w Zakładzie Socjologii Grup Dyspozycyjnych. Członkini Polskiego Towarzystwa Socjologicznego. Zakres jej zainteresowań to socjologia rolnictwa, socjologia bezpieczeństwa oraz badania i analizy marketingowe. Autorka artykułów naukowych i projektów badawczych dotyczących branży rolnej. ORCID: 0000-0002-1838-6760.

ideologie i ruchy feministyczne. Pod ich wpływem dostrzeżono nierówności społeczne związane z płcią, zaszły także zmiany w sposobie uprawiania nauki. W obszar badań została włączona problematyka dotycząca miejsca kobiet w społeczeństwie, nastąpiła również instytucjonalizacja nowego kierunku badawczego. *Gender studies* zaczęto rozwijać w obrębie wielu kierunków i dyscyplin akademickich, między innymi w filozofii, historii, ekonomii, psychologii, antropologii kultury, literaturoznawstwie, historii sztuki czy socjologii³.

Aktywność kobiet była przez długi czas porównywana do działalności mężczyzn. Opisy relacji między nimi obarczone są wieloma stereotypami. Wraz ze wzrostem świadomości na temat znaczenia kobiet w sferze społecznej i publicznej w dyskursie publicznym zaczęto mówić o przebijaniu przez kobiety szklanego sufitu czy też sufitu z trawy⁴ (stosowanego w odniesieniu do kobiet działających w agrobiznesie), wskazując na różnice płci jako barierę rozwoju i zmiany pozycji społecznej kobiet.

Przekonanie to szczególnie dotyczyło wsi, która jest postrzegana jako miejsce pełnienia przez kobiety tradycyjnych funkcji społecznych związanych z domem, rodziną i gospodarstwem rolnym. Jednakże ostatnie dziesięciolecia dużych przemian gospodarczych i społeczno-kulturowych oraz działania samych kobiet istotnie wpłynęły na kierunek i charakter przekształceń dokonujących się na obszarach wiejskich. Intensywna industrializacja rolnictwa oraz związane z tym zmiany w czasie pracy wpłynęły między innymi na sposoby funkcjonowania rodziny na wsi. W efekcie modyfikacjom uległy kody kulturowe definiujące kobiece i męskie role rodzinne, relacje pomiędzy nimi, a tym samym akceptowany zakres obowiązków i uprawnień. W nowych warunkach ekonomicznych i kulturowych przekształceniom uległy autodefinicje bycia kobietą i mężczyzną

³ Por. tamże, s. 347–349; S. Shortall, B.B. Bock, *Introduction: rural women in Europe: the impact of place and culture on gender mainstreaming the European Rural Development Programme*, „Gender, Place and Culture. A Journal of Feminist Geography” 5(22)/2014.

⁴ M. Alston, *Breaking through the Grass Ceiling: Women, Power and Leadership in Agricultural Organizations*, Harwood Academic Publishers, London 2000.

w przestrzeni prywatnej: rodzinnej, krewniaczo-sąsiedzkiej, ekonomicznej oraz publiczno-politycznej.

Zmiany społeczno-gospodarcze wsi budują nowy kontekst kulturowy dla definiowania kobiecych i męskich ról społecznych. Te dotychczasowe ulegają modyfikacjom uwzględniającym nowy ład kulturowy, inne zaś są dopiero tworzone. Można zatem uznać, że ujmowanie tradycyjnego porządku płci jako bariery rozwoju stanowi jeden z wariantów stereotypowego postrzegania kobiet. Kiedy mówimy, że wieś jest kobietą, konieczny jest ogląd sytuowania się kobiet funkcjonujących w środowiskach wiejskich przez pryzmat kultury rozumianej jako dominujące kody kulturowe i wynikające z nich wzory zachowań oraz usłyszenie, co o tym myślą. Kobiety na wsi odgrywają wiele ról, nie są one jednak stałe, ale zmieniają się w czasie, a co za tym idzie – zmienia się także sytuacja kobiet na wsi. Sylwia Michalska wskazuje, że „[p]rowadzone obecnie badania przedstawiają niejednoznaczny obraz współczesnej kobiety wiejskiej. Z ich wyników wyłaniają się dwie przeciwstawne tendencje – pełnienia przez kobiety tradycyjnych ról i wzorów zachowań wynikających z tradycyjnego modelu oraz nowych ról związanych z rozbudzonymi oczekiwaniami i aspiracjami edukacyjnymi, zawodowymi i aktywnością pozarodzinną”⁵. Coraz częściej zwraca się jednak uwagę na aktywność społeczną kobiet na wsi oraz dostrzega ich rosnący udział w procesach rozwoju lokalnego.

Współczesne role podejmowane przez kobiety dzieli się na rodzinne, zawodowe i publiczne. Na wszystkich tych płaszczyznach opisuje się procesy specjalizacji i profesjonalizacji. Czynniki wpływające na akceptację zmian roli lub ról, związanych na przykład z pojawianiem się nowych obowiązków, każdorazowo warunkowane są kontekstem społecznym, w którym kobieta funkcjonuje. Niewątpliwie wraz z wejściem Polski do Unii Europejskiej oraz powstaniem licznych programów adresowanych nie tylko do rolników, ale też do wszystkich mieszkańców wsi potrzeba analizy zmiany miejsca i roli kobiety na obszarach wiejskich nie traci na aktualności.

Prezentowany zbiór tekstów jest doskonałym przykładem tego, jak duży potencjał eksploracyjny i analityczny ma wciąż ta tematyka. Tom otwiera artykuł autorstwa Izabelli Bukraby-Rylskiej *O tak zwanym patriarchalizmie polskiej wsi*. Autorka „rozlicza się” w nim z często przywoływanym w kontekście polskiej wsi słowem „patriarchalizm”, wskazując, co faktycznie mogło być uznane za patriarchalne i czy łączenie patriarchy z relacjami wiejskimi jest rzeczywiście uzasadnione.

Współczesną sytuację kobiet na wsi przybliżyą czytelnikom artykuł Amandy Krzyworzecki *„Do obory nie wejdę”*. *Cicha rewolucja wśród kobiet wiejskich w Polsce w początkach XXI wieku* oparty na badaniach lingualnych. To opowieść o kobietach, które zostają na wsi i próbują zmienić los, jaki był udziałem ich matek, nierzadko jeszcze przed ślubem negocjujących podział pracy z przyszłym mężem, a potem skutecznie egzekwujących te ustalenia. Opisywane zjawisko jest nowe,

5 S. Michalska, *Tradycyjne i nowe role kobiet wiejskich*, „Wiś i Rolnictwo” 1(159)/2013, s. 124.

w poprzednich pokoleniach kobiety w zdecydowanej większości traktowały pozostanie na wsi i pracę w gospodarstwie jako konieczność, nie podejmując próby zmiany swojej przyszłości. Oparty na różnorodnych źródłach empirycznych artykuł pozwala poznać okoliczności towarzyszące zmianom, ich przyczyny, sposoby funkcjonowania nowszych wzorców, a przede wszystkim – społeczne i kulturowe skutki tych przemian.

Przebudowę kobiecego świata na wsi, przybliżając świat kobiet rolniczek, opisują Jolanta Kluba, Barbara Szczepańska i Aneta Uss-Lik. W artykule *(Re)konstrukcja społeczno-kulturowych uwarunkowań zarządzania gospodarstwem rolnym przez kobiety* analizują na podstawie badań własnych opinie rolników i rolniczek na temat procesów decyzyjnych, jakie zachodzą w zarządzaniu rodzinnym gospodarstwem rolnym. Wyniki badań wskazują na pewne przesunięcia w zakresie emancypacji kobiet na wsi. Otwarta pozostaje kwestia, czy ta „zmiana” nie wiąże się z jeszcze większym obciążeniem pracą wiejskich kobiet. Poza tym nawet kobiety świadomie podejmujące pracę w rolnictwie często deklarują konsultowanie decyzji z mężczyznami: ojcami, mężami, doradcami. Nie można jednoznacznie ustalić, czy gospodarstwa respondentek są sprawniej prowadzone, ale można przypuszczać, że jednym z powodów konsultowania decyzji jest chęć podtrzymywania mocno utrwalonego w kulturze wzoru zachowania, w którym decyzje-rozstrzygnięcia są podejmowane przez mężczyzn.

Inne spojrzenie prezentuje Katarzyna Zajda w tekście *Sieci współpracy kół gospodyń wiejskich*. Autorka opisuje w nim zakres sieci współpracy KGW i możliwości nawiązywania relacji z podmiotami lokalnymi i pozalokalnymi. Na podstawie wyników przeprowadzonych analiz możemy dowiedzieć się, dlaczego ogromny potencjał KGW nie jest do końca wykorzystywany.

Zbiór zamyka tekst Małgorzaty Marks-Krzyszczkowskiej *Mieszkanek wsi wobec zarządzania gminą*, w którym autorka, bazując na danych zastanych oraz badaniach własnych, analizuje postawy kobiet wobec szeroko rozumianego zarządzania w gminie wiejskiej, odnosząc je do postaw mężczyzn. Wyniki badań mogą zaskakiwać i niekoniecznie nastrajać optymistyczne, ale – co ważniejsze z poznawczego punktu widzenia – mogą być traktowane jako argument w dyskusji o dokonującej się w wymiarze ilościowym zmianie kobiet na stanowiskach kierowniczych.

Mamy nadzieję, że poruszane zagadnienia, stawiane pytania oraz wnioski płynące z lektury będą inspiracją do dalszych poszukiwań badawczych.